

Dudková, Veronika; Orna, Jiří; Netolický, Petr

Špitální areál sv. Máří Magdalény v Plzni

Archaeologia historica. 2014, vol. 39, iss. 1, pp. 221-139

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130288>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ŠPITÁLNÍ AREÁL SV. MÁŘI MAGDALÉNY V PLZNI

VERONIKA DUDKOVÁ – JIŘÍ ORNA – PETR NETOLICKÝ

Abstrakt: Studie předkládá zjištění archeologických výzkumů, které v letech 2010–2014 proběhly v lokalitě „U Zvonu“, kde v období pozdního středověku a časného novověku stál špitál s kostelem sv. Máří Magdaleny. Úvod příspěvku se věnuje rozboru polohy špitálu a jeho nejstarší stavební podobě. Největší část studie se zabývá přestavbou špitálního areálu po husitských válkách. Dále se příspěvek snaží řešit poněkud nejasné osudy špitálu v 16. a na počátku 17. století. Jako velmi důležité se ukázaly rozborů mazanic ze spáleništních situací odkrytých v sondách č. 8 a 10.

Klíčová slova: špitál – Plzeň – předměstí – mazanice.

The Hospital Complex of St. Mary Magdalene in Plzeň

Abstract: This study presents the findings of archaeological research carried out in 2010–2014 at the “U Zvonu” location where a hospital with the Church of St. Mary Magdalene stood in the late Middle Ages and the early modern age. The introduction analyzes the location of the hospital and its oldest building form. The major part of the study is dedicated to the reconstruction of the hospital complex after the Hussite wars. The contribution also investigates the somewhat unclear history of the hospital in the 16th century and in the early 17th century. Analyses of daub from places destroyed by fire detected by probes 8 and 10 have proved particularly important in this respect.

Key words: hospital – Plzeň – suburb – daub.

Úvod

Kandidatura a následné získání titulu Evropské hlavní město kultury pro rok 2015 přinesly hned několik záměrů výstavby nových kulturních institucí. Jedním z těchto objektů měla být nová budova určená pro potřeby Západočeské galerie v Plzni. Ta měla být vystavěna v lokalitě „U Zvonu“, která se nachází na hranici Městské památkové rezervace Plzeň (obr. 1). V období pozdního středověku a časného novověku zde stál špitál s kostelem sv. Máří Magdaleny. O významu této lokality pro dějiny města Plzně svědčí fakt, že její historii v poslední době přiblížily hned dvě populárně naučné publikace (Hajšman–Sokol 2010, 5–20; Malivánková Wasková 2012, 184–201).

V souvislosti se zmíněným stavebním záměrem proběhlo v letech 2010–2014 několik etap záchranného archeologického výzkumu. Kvůli nedostatku financí nebyla výstavba nové budovy Západočeské galerie dosud zahájena, a proto nemohl být dokončen průzkum celé plochy dotčené tímto stavebním záměrem. Přesto se podařilo získat řadu poznatků k upřesnění historického a stavebního vývoje špitálu. Právě prezentace těchto poznatků je hlavním úkolem této studie.

Jako velmi důležité se ukázaly rozborů mazanic ze spáleništních situací odkrytých v sondách č. 8 a 10 (obr. 2). Tato analýza byla provedena na vybraném reprezentativním a variabilním vzorku fragmentů, které nesly informaci o podobě dřevohliněné zástavby. Pro určení vlastností mazanic byl využit jednotný deskriptivní systém MAZANICE (Vařeka 1995). Pro lepší orientaci v typologickém řazení jednotlivých otisků dřevěných konstrukcí a úprav povrchu omazu je používáno alfanumerické třídění. Alfanumerický pětimístný kód byl převzat z deskriptivního systému MAZANICE, který byl postupně upravován a rozšiřován. Tato práce dále rozšiřuje kompletní, dosud nepublikovaný typář mazanic P. Vařeky.¹ Získané údaje byly zaneseny do databáze s předem definovanými deskriptory (např. rekonstruovatelný průměr prutů a kuláčů, vzdálenost mezi jednotlivými otisky, pozice otisků vzhledem k vnější straně atd.). Dalším krokem byla interpretace získaných dat na základě dosud známých poznatků o dřevěných konstrukcích, která vychází primárně z archeologických pramenů, které jsou však často korigovány znalostmi z jiných vědních disciplín a subdisciplín (např. etnografie, etnoarcheologie, experimentální archeologie, ikonografie, dějiny umění, historie a stavebně historický průzkum).

¹ Detailnější charakteristiku deskriptivního systému MAZANICE viz Čapek–Plzák–Netolický–Vladař 2014.

Obr. 1. Vyznačení dotčené plochy v katastrální mapě: 1 – lokalita „U Zvonu“; 2 – hranice historického jádra města. Autorka V. Dudková.
 Abb. 1. Kennzeichnung der betroffenen Fläche in einer Katasterkarte: 1 – Fundstelle „U Zvonu“; 2 – Grenze des historischen Stadtkerns. V. Dudková.

Vznik špitálu sv. Máří Magdaleny

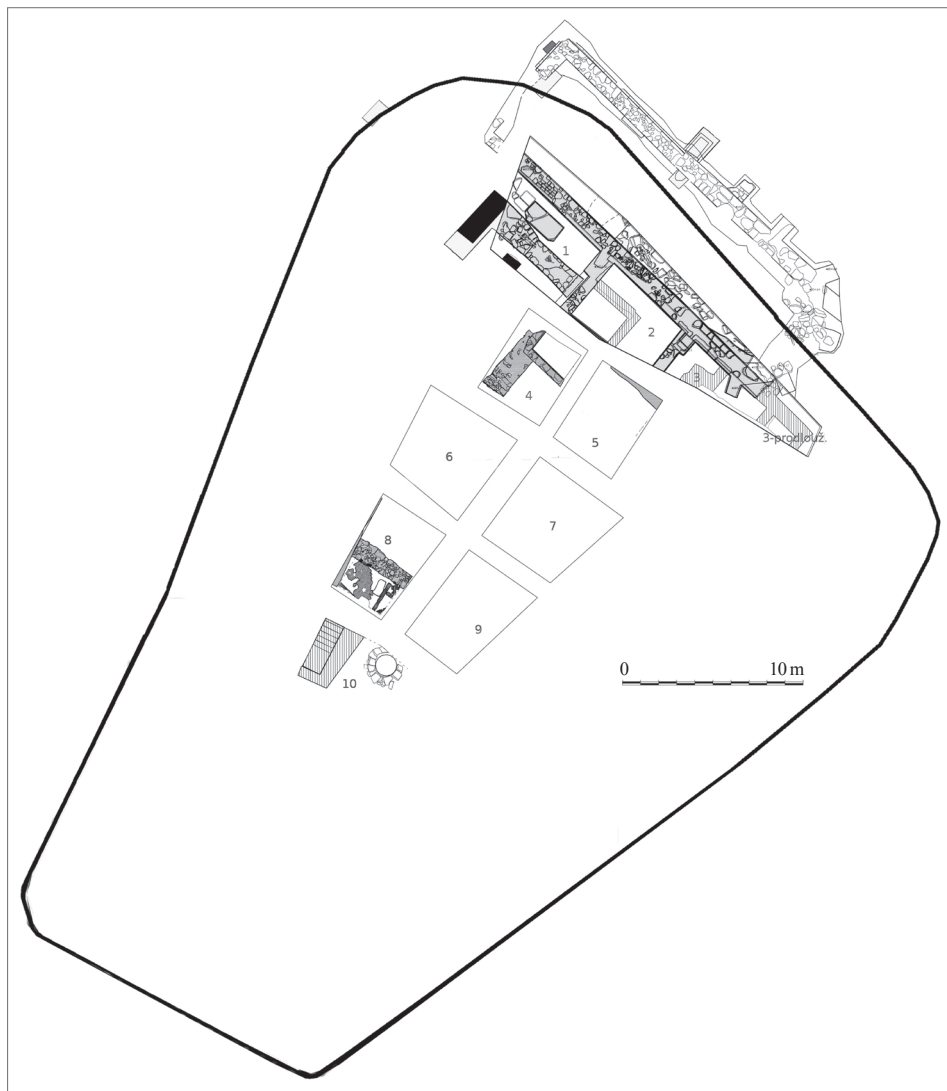
Špitál vznikl díky donaci bohatého plzeňského měšťana a radního Konráda z Dobřan v roce 1320 (podrobnější rozbor data vzniku Karlová 2008, 148–149). Situován byl na východ od městských hradeb, na předměstí, které bylo podle této instituce ve středověku nazýváno jako Špitálské (*suburbium hospitalense, preurbium circa hospitale*) nebo jako předměstí před Pražskou branou (*Prager Thor Vorstadt*). Počátky tohoto předměstí, ležícího na ostrově vytvořeném toky řek Mže a Radbuzy a umělého kanálu Mlýnská strouha, souvisejí pravděpodobně již se založením města na sklonu 13. století (Široký–Wasková–Postránecká 2007, 2).

Pozemek, na němž byl špitální areál vystavěn, ležel na křižovatce dálkové cesty směřující z Prahy do Norimberku a její vedlejší větve obepínající městské hradky k Litickému předměstí. Průběh těchto historických komunikací zachycuje plán Plzně z roku 1781 (obr. 3), kde je možné sledovat trasy cest ve vztahu ke kostelu sv. Máří Magdaleny.

Vybraná poloha pro umístění špitálu jistě nebyla zvolena náhodně, lokalizace špitálu u vodního toku usnadňovala provádění hygieny, situování u hlavní komunikace a mostu bylo nejen strategické, ale umožňovalo další zisk z výběru mýtného či cla (Svobodný–Hlaváčková 1999, 12). K zakládání špitálů za hradbami mohly vést také zdravotní důvody (Hoffmann 2009, 198). Není tedy divu, že obdobné situování špitálů registrujeme na řadě lokalit v České republice i v zahraničí.

Nejstarší podoba špitálu sv. Máří Magdaleny

O podobě špitálu v počátcích jeho existence příliš informací nemáme. První a vlastně i jediná písemná zpráva o stavebním uspořádání špitálu se vztahuje k roku 1385, kdy Sigfrid z Ej-povic, křížovník německého řádu, ve svém odkazu uvádí, že se špitál skládal ze světnice (*stuba*) a paláce (*palacium*; Strnad 1891, 155). Výraz palác se v souvislosti se špitály používal poměrně běžně (Jan–Jesenský 1996, 76), jak je však patrné i z výše uvedeného odkazu, nešlo o budovu,

Obr. 2. Rozmístění sond při výzkumu v letech 2010–2011. Orientováno k severu.
 Abb. 2. Lage der Sondageschnitte bei der Grabung von 2010–2011. Nach Norden ausgerichtet.

ale pouze o místnost či podlaží (Mitáček–Plaček 2010, 68). Zcela určitě však neoznačuje luxusní stavbu, je spíše vyjádřením velikosti sálu, kde byli ubytováni chovanci špitálu.

K určení alespoň přibližných rozměrů místnosti označené jako palác by pomohla informace, kolik chovanců špitálu v ní přebývalo. Tuto informaci však máme až ve shrnutí práv a povinností špitálu z 18. srpna 1783. Podle ní mělo být ve špitále opatrováno dvanáct starých chudých měšťanů (Hruška 1883, 258). Samozřejmě zůstává otázkou, zda je tento údaj pozůstatkem středověké tradice ústavu. Každopádně počet chovanců ve středověku se velmi často pohyboval kolem biblického čísla dvanáct, respektive třináct (Jan 1993, 17). V literatuře se pro špitály vyskytují údaje o dvanácti až třiceti chovancích (Svobodný–Hlaváčková 1999, 21). U plzeňského špitálu sv. Máří Magdaleny se bez dalšího rozboru uvažuje o počtu kolem dvaceti míst (Hajšman–Sokol 2010, 12). V této souvislosti je zajímavý odkaz měšťana Jana Chudoby z roku 1432, který odkázal špitálu peníze na oběd pro dvanáct chudých každou neděli (Strnad 1891, 341–342).

Obr. 3. Půdorysný plán královského krajského města Plzně, 1781 (výřez). Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. MP 57.
Abb. 3. Grundrissplan der königlichen Kreisstadt Pilsen, 1781 (Ausschnitt). Westböhmisches Museum in Pilsen, Inv.-Nr. MP 57.

Z písemných pramenů je doložen případ, kdy byla kapacita míst ve špitálu rozšířena. V odkazu z roku 1367 měšťanka Markéta Duerrová odkázala dva slady, každý po 55 groších pražských, a jednu kopu grošů, které jí měly zaručit zřízení nového místa pro přebývání ve špitále. Po její smrti mělo toto místo připadnout špitálu (Strnad 1891, 107–108).

Mnoho toho není známo ani o materiálu, z kterého byl špitál při svém vzniku vystavěn. Podle ojedinělých zmínek bývaly budovy špitálů v královských městech často roubené ze dřeva (Vondruškovi 2013, 114). Zmínka o „*pěkné kamenné kapli*“ z opisu listiny Jana Lucemburského ze 17. srpna 1331 (Strnad 1891, 25) je uváděna jako nepřímý důkaz, že byl špitál roubený ze dřeva (Hajšman–Sokol 2010, 18).

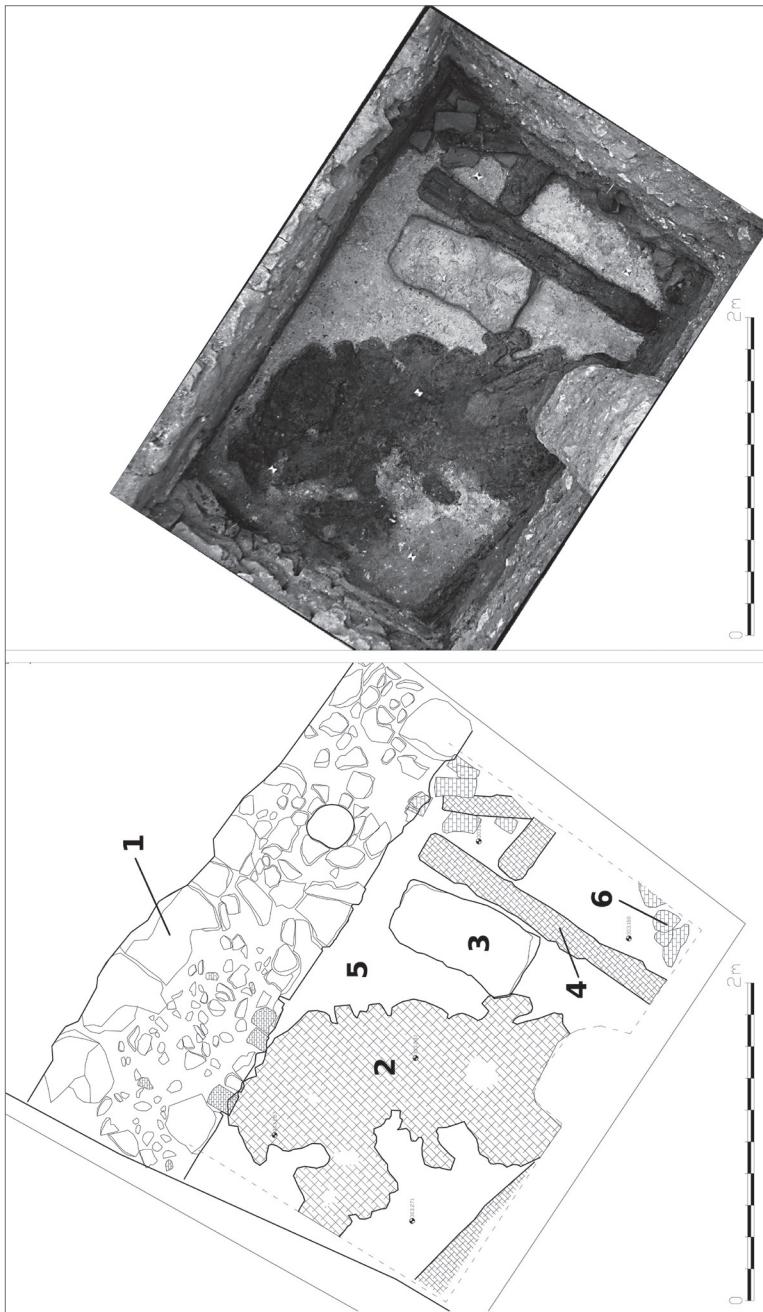
Přítomnost dřevohlinité zástavby v areálu špitálu doložila intaktní spáleništní situace odkrytá v jihozápadní části plochy v jižní části sondy 8 (obr. 4). Tuto situaci překrývala okrová písčité vrstva obsahující zlomky keramiky 15. století. Dataci situace zaniklé katastrofálním požárem umožnila torza keramických džbánů (obr. 5) nalezená pod vrstvou propálené mazanice a zuhelnatělých dřevěných trámů. Srovnáním s nálezy z plzeňských odpadních jímek je možné tyto džbány chronologicky zařadit na přelom první a druhé třetiny 15. století (Orna a kol. 2011, 36, 149–156).

Z této situace byl získán vzorek mazanice v počtu 516 fragmentů o celkové hmotnosti 71,350 kg. Hmotnost fragmentů se nejčastěji pohybuje v rozmezí 32 g až 162 g (259 zloмокů). Nad hranicí 162 g bylo 128 zloмокů. V jednom případě se dochoval zlomek o váze 4 513 g. Celkem 210 fragmentů mazanice nese alespoň jeden nebo více otisků dřevěných konstrukčních prvků a 50 zloмокů má pouze upravenou vnější stranu hlazením. Celkem bylo určeno 14 typů, 21 variant a 36 subvariant (tab. 1). Nejčastěji byl zastoupen materiál středně kompaktní s menším podílem organických příměsí (311 zloмокů, 60,3%) a málo kompaktní s větším obsahem organického materiálu (183 zloмокů, 35,5%). Pouze u 22 (4,2%) fragmentů mazanice byl zaznamenán materiál, který má nepatrné množství organických příměsí. Výpal mazanice převažoval ve většině střední (312 zloмокů, 60,5%), silný (164 zloмокů, 31,8%) a okrajově byly zastoupeny fragmenty, které prošly velmi vysokou intenzitou výpalu (30 zloмокů, 5,8%) a 10 (1,9%) mazanice mělo nízký výpal. Barva u fragmentů mazanice převažovala nejčastěji v různých odstínech oranžové (hnědooranžová, oranžovohnědá, okrovooranžová). Dále se v menší míře vyskytovaly mazanice s odstíny červené (silný výpal) a tmavě šedé.

U mazanice byla sledována fragmentarizace a jednotlivé zlomky byly měřeny na čtvercové šabloně o poměrech stran od 1 do 18 cm (kategorie 1–12), nad 18 cm je kategorie 13, která nebyla zaznamenána (tab. 3). Středně velké zlomky (kategorie 6–9) byly zaznamenány u 315 (61,1%) zloмокů (vrchol u kategorie 7 – 148 zloмокů), nižší počet 187 (36,2%) mazanice byl zaznamenán u kategorie malé zlomky (kategorie 1–5) a jako velké zlomky lze označit mazanice, které jsou v kategorii 10–12 (14 zloмокů, 2,7%).

Kuláče (skupina A)

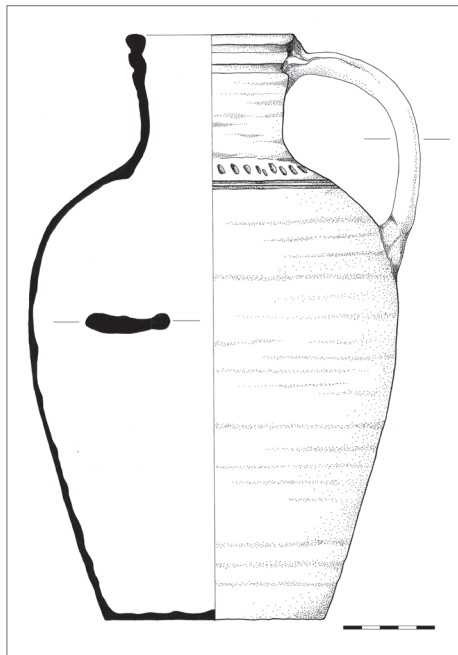
Nejpočetnější skupinou otisků konstrukčních prvků byly negativy po kuláčích (126 zloмокů). Otisk jednoho kuláče byl identifikován celkem u 84 zloмокů (typ Aa3). Otisky dvou kuláčů byly identifikovány u fragmentů mazanice dochovaných pouze z výmazu spár (typ Aa1 – 34×, tab. 2:2) a omazu roubené konstrukce (typ Aa2 – 8×, tab. 2:2). Celkem se podařilo rekonstruovat průměry kuláčů u 54 otisků (32,5%), které lze rozdělit do tří velikostních kategorií. Nejmenší

Obr. 4. Pádorys sondy 8, spáleníštní situace, Dokumentace J. Košťál. 1 – k. 922 – novověká ohradní zeď hřbitova; 2 – k. 135 – vrstva propálené mazanice s ublítky, menšími kusy dřev; 3 – opracovaný kvádr pískovcové arkózy, rozměry 30 × 50 × 20 cm; 4 – obořelý dřevěný trám, částečně zubelnatělý; 5 – k. 145 – písčité vrstvy, ulehla, bázovosvětledé barvy (podlahy), v celém rozsahu situace, zasahuje pod k. 135; 6 – k. 135A – vrstva charakterové podobná k. 135, obsahuje pouze velké kusy mazanice a velké kusy dřev/tramů, ne tak poskožené. Orientováno k severu.

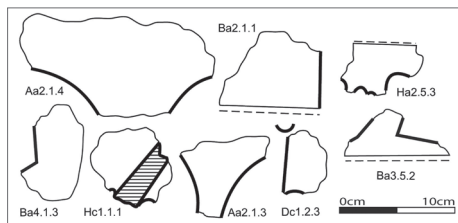
Abb. 4. Grundriss von Sondageschnitt 8, Situation der Brandstätte, Dokumentation J. Košťál. 1 – K. 922 – neuzeitliche Friedhofsmauer; 2 – K. 135 – verbrannte Lehmbeurwuschicht mit verkohltem Holz und kleineren Holzstücken; 3 – bearbeiteter Feldspatsandsteinblock, Maße 30 × 50 × 20 cm; 4 – abgebrannter Holzhalken, teilweise verkohlt; 5 – K. 145 – Sandschicht, abgesetzt, von beige-hellgrauer Farbe (Fußboden?), im gesamten Umfang der Situation, reicht bis unter K. 135; 6 – K. 135A – Schicht, die ihrem Charakter nach K. 135 ähnelt, enthält lediglich große Lehmbeurwuschstücke und große Holz-/Balkenstücke, nicht so beschädigt. Nach Norden ausgerichtet.

průměry kuláčů se pohybovaly v rozmezí od 4 do 9 cm (6 kuláčů) a do střední kategorie byly zařazeny průměry mezi 10 a 19 cm (23 kuláčů). S průměrem v rozmezí 20 až 26 cm bylo rekonstruováno na 25 kuláčů. Na třech zlomcích mazanice se dochovaly i otisky po kuličcích (k), které sloužily k uchycení omazu na roubené stěny. Vybrané zlomky mazanice jsou překresleny v obr. 6.

Obr. 5. Jeden ze džbánů získaných ze spáleništní situace v sondě 8. Kresba M. Charvátová.

Abb. 5. Einer der in der Brandstättensituation von Sondageschnitt 8 entdeckten Krüge. Zeichnung M. Charvátová.

Obr. 6. Zlomky mazanic ze sondy 8. Kresba P. Netolický.

Abb. 6. Lehmewurffragmente aus Sondageschnitt 8. Zeichnung P. Netolický.

Ha2.1 – 10×), dvou (Ha1.2 – 3×; Ha2.2 – 6×) a čtyřech prutů (Ha2.5 – 1×). V jednom případě se dochovalo vzájemné zkřížení dvou prutů s jedním (Hc4 – 1×). Pokud byla měřena síla omazu mezi prutem a upravenou stranou, pohybovala se od 2 do 6 cm (17 zlomků). Průměr prutů byl variabilní, od 0,5 do 3 cm.

Vnější strana omazů (skupina J)

Celkem 50 zlomků mazanic se zachovanou vnější stranou upravenou hlazením nemělo žádný otisk konstrukčního prvku. Fragmenty měly dochovánu pouze jednu vnější stranu (Ja1.2.1). Pouze u tří zlomků se dochovalo na vnější straně zdobení důlky a u dvou fragmentů lze uvažovat i o vápenném nátěru.

Deponovaná stavba měla konstrukční prvky, které lze interpretovat jako pozůstatky roubení a vyplétané konstrukce (hrázdění). Roubená konstrukce je celkem spolehlivě doložena otisky u mazanic typu A, B, a C, kde se rekonstruovatelné průměry kuláčů pohybovaly mezi

Tesané prvky (skupina B)

Soubor 40 zlomků mazanic nese otisk tesaných prvků. Otisk jednoho částečně dochovaného tesaného prvku byl evidován u 38 zlomků (typ Ba1 – 32×; Ba2 – 2×; Ba4 – 4×). Nejzajímavější je subvarianta Ba2.1.1 – 2×, kde se dochovala úprava vnější strany kolmo k otisku tesaného prvku, patrně součást hrázděné konstrukce (tab. 2:6). Otisky dvou tesaných prvků se dochovaly u typů Ba3 – 2×, kde jsou negativy na sebe kolmé (tab. 2:6).

Kombinace tesaný prvek a kuláč (skupina C)

Pouze dva kusy mazanice nesly otisky jednoho tesaného prvku a kuláče (typ Ca2, tab. 2:3). Rekonstruovatelné průměry kuláčů byly poměrně malé (10 cm a 14 cm), ale nelze vyloučit, že průměry mohly být větší.

Kombinace kuláč a prut (skupina D)

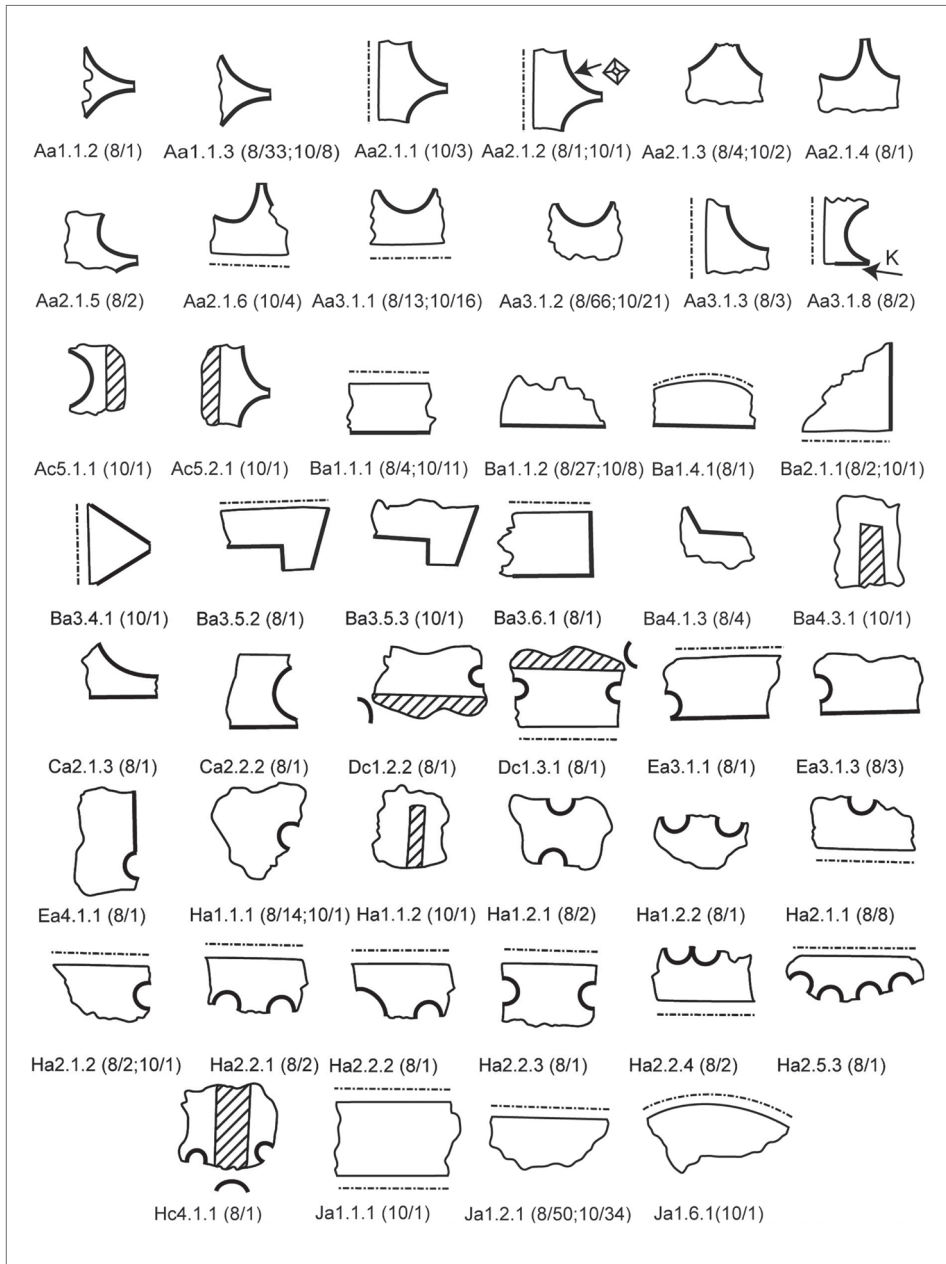
U dvou zlomků mazanic se dochovaly otisky menšího kuláče a jednoho (Dc1.2.2) nebo dvou prutů (Dc1.3.1). Kuláč a pruty se vzájemně křížily jako součást výpletu stěn (tab. 2:7).

Kombinace tesaný prvek a prut (skupina E)

Celkem u pěti zlomků byla zaznamenána kombinace otisků tesaných prvků a prutů. Pouze v jednom případě šlo o otisk prutu a tesaného prvku vedle sebe (typ Ea4). U čtyř zlomků bylo možné jednoznačně určit křížení tesaných prvků a prutů (typ Ea3, tab. 2:9).

Pruty (skupina H)

Třetí nejpočetnější skupinu tvořily otisky prutů (35 zlomků, tab. 2:8). Fragmenty mazanic nesly otisk jednoho (Ha1.1 – 14×;

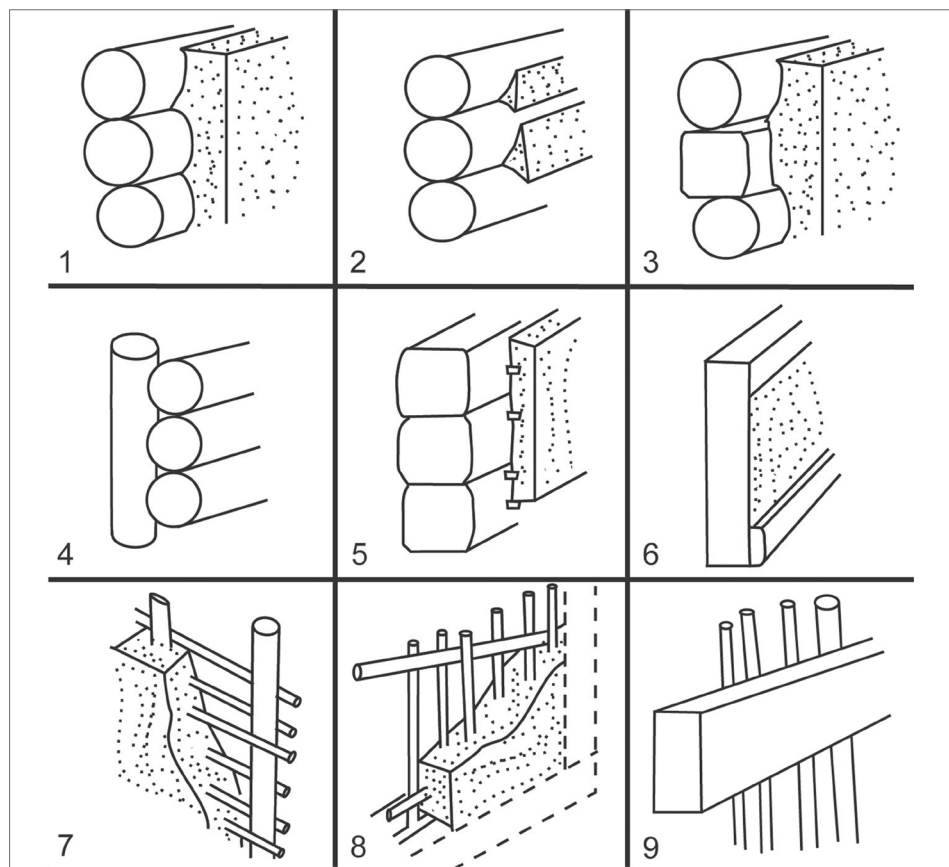
Tab. 1. Schematický typář subvariant mazanic podle P. Vařečky. Doplněno P. Netolickým o nové typy. V závorce číslo sondy/počet fragmentů z výzkumu „U Zvonu“.

Taf. 1. Schematische Typenübersicht der Lehmewerfsvarianten nach P. Vařeka. Von P. Netolický um neue Typen ergänzt. In Klammern Sondageschnittnummer/Anzahl der Fragmente von der Grabung an der Fundstelle „U Zvonu“.

20 a 26cm, nelze však vyloučit, že menší průměry kuláčů – pod 20cm – byly také využity ke stavbě roubené stěny. Menší průměry kuláčů se mohly uplatnit spíše v povalovém stropu. Nicméně roubená stěna byla konstruována i z trámů nebo alespoň přitesaných kuláčů (typ B, C). Dále byly zachyceny stopy po výpletu, jenž byl patrně součástí hrázděné konstrukce nebo součástí dalších konstrukčních prvků stavby (např. štít). Hrázděná konstrukce se dochovala na

zlomcích typu D, E a H. Otisky prutů se dochovaly spíše soliterně, což nepřímo poukazuje na větší vzdálenosti mezi pruty. Pouze na sedmi fragmentech mazanice mohly tvořit zlomky hustý výplet. Úprava povrchu vnější strany mazanic byla nejčastěji vyhlazená (76 zlomků) a 15 zlomků mělo velmi jemně vyhlazený povrch. Na vyhlazené vnější straně byly zaznamenány i zbytky vápenného nátěru (4 zlomky), důlky vzniklé buď prstem či dřívkem (2 zlomky).

Odkrytá situace se nachází poměrně daleko od kostela, zřejmě tedy nepůjde o relikty místnosti nazývané palác, která by měla být napojena na sakrální špitální stavbu. Nález torz minimálně tří džbánů o objemu zhruba devět litrů naznačuje, že tato místnost se využívala pro zajištění servisu pro chovance špitálu. Mohlo tedy jít o světnici, v níž měli povinnost trvale sídlit dva členové řádu německých rytířů, jeden určený k duchovním a druhý k světským záležitostem (Strnad 1891, 38). Další možností je, že šlo o skladovací místnost – komoru. Po rozboru mazanic však lze vyvodit závěr, že zcela jistě šlo o relikv obytne stavby.

Tab. 2. Rekonstrukce dřevěné konstrukce podle otisků z jednotlivých mazanic. Autor P. Netolický.

Taf. 2. Rekonstruktion der Holzkonstruktion gemäß den Abdrücken auf den einzelnen Lehmbeurffunden. P. Netolický.

Špitál sv. Máří Magdaleny za husitských válek

Negativa umístění špitálního areálu vně městských hradeb se projevila za husitských válek. Ve studii věnované archeologickým dokladům obléhání Plzně husity byl nastíněn stručný náhled některých nových poznatků k tomuto období týkající se špitálního areálu (Orna–Dudková 2012, 170–172).

Ze zjištění archeologického výzkumu realizovaného v roce 1946 vzešla hypotéza V. Mencla, že v roce 1419 Jan Žižka v rámci zajišťování obranyschopnosti města kostel sv. Máří Magdaleny úmyslně zbořil „až po povrch země“ (Mencl 1961, 31). Po husitských válkách mělo dojít k obnově kostela na stejném půdorysu (Lábek 1947, 3; Mencl 1961, 31). Hypotéza se logicky týká pouze špitálního kostela, ale v případě její platnosti je možné předpokládat, že stejný osud měl postihnout i další stavby v rámci špitálního areálu.

Provedený stavebně historický průzkum však neprokázal, že by u špitálního kostela došlo k uvedené výrazné stavební úpravě (Anderle 2014). Otázkou tedy zůstává, co vedlo V. Mencla k této konstrukci. Zřejmě aplikoval retrogresivní metodu, kdy praxi obvyklou v novověku přenesl na středověké poměry. V tomto případě jde o také v Plzni doložený postup, který se běžně používal za třicetileté války – 30. září 1618 nechal Felix Dornheim, velitel císařské posádky bránců Plzeň, preventivně spálit zástavbu na Pražském předměstí (Bělohávek 1997, 11).

Výše popsaný nález spáleništní situace v sondě 8 dokládá, že k poškození špitálního areálu za husitských válek prokazatelně došlo. To však nebylo natolik fatální, aby znamenalo přerušování jeho činnosti. Odkazy špitálu ostatně potvrzují jeho fungování ve 30. letech 15. století (Strnad 1891, 328, 341, 359, 382, 390).

VELIKOSTNÍ KATEGORIE	SONDA 8		SONDA 10	
	POČET	%	POČET	%
1 (1 cm ²)	1	0,2	1	0,6
2 (4 cm ²)	1	0,2	2	1,1
3 (9 cm ²)	35	6,8	2	1,1
4 (16 cm ²)	61	11,8	8	4,5
5 (25 cm ²)	89	17,2	13	7,4
6 (36 cm ²)	91	17,6	17	9,7
7 (64 cm ²)	148	28,7	32	18,2
8 (10 cm ²)	55	10,7	39	22,2
9 (144 cm ²)	21	4,1	24	13,6
10 (196 cm ²)	9	1,7	16	9,1
11 (256 cm ²)	2	0,4	9	5,1
12 (324 cm ²)	3	0,6	10	5,7
13 > (324 cm ²)	0	0	3	1,7
CELKEM	516	100	176	100
MATERIÁL	POČET	%	POČET	%
málo kompaktní	183	35,5	57	32,4
středně kompaktní	311	60,3	113	64,2
velmi kompaktní	22	4,2	6	3,4
CELKEM	516	100	176	100
VÝPAL	POČET	%	POČET	%
slabý	10	1,9	17	9,6
střední	312	60,5	145	82,4
silný	164	31,8	14	8
extrémně silný	30	5,8	0	0
CELKEM	516	100	176	100

Tab. 3. Souhrnná charakteristika vlastností mazanic.
Taf. 3. Gesamtcharakteristik der Lehmbeurfeigenschaften.

Špitál sv. Máří Magdaleny po husitských válkách

Ze zpráv písemných pramenů vyplývá, že po husitských válkách nastala výrazná rekonstrukce špitálního areálu. Snad v reakci na několikeré obléhání města byl špitál zřejmě nově vystavěn z kamene. Svědčí o tom odkaz z roku 1453, v němž Markéta Barbetová odkazuje dvě kopy grošů, aby „*znamenité zdi dělány byly*“ (Strnad 1905, 10), a odkaz z roku 1476, kdy Prokop Reš ve své závěti uvedl: „*Item do špitála, když by se slušně od kamene dělalo a valně, odkazuje X kop a to aby Jan, syn jeho vydával dělníkóm a zedníkóm podle těch, kterýmž by bylo to dielo poručeno*“ (Strnad 1905, 192).

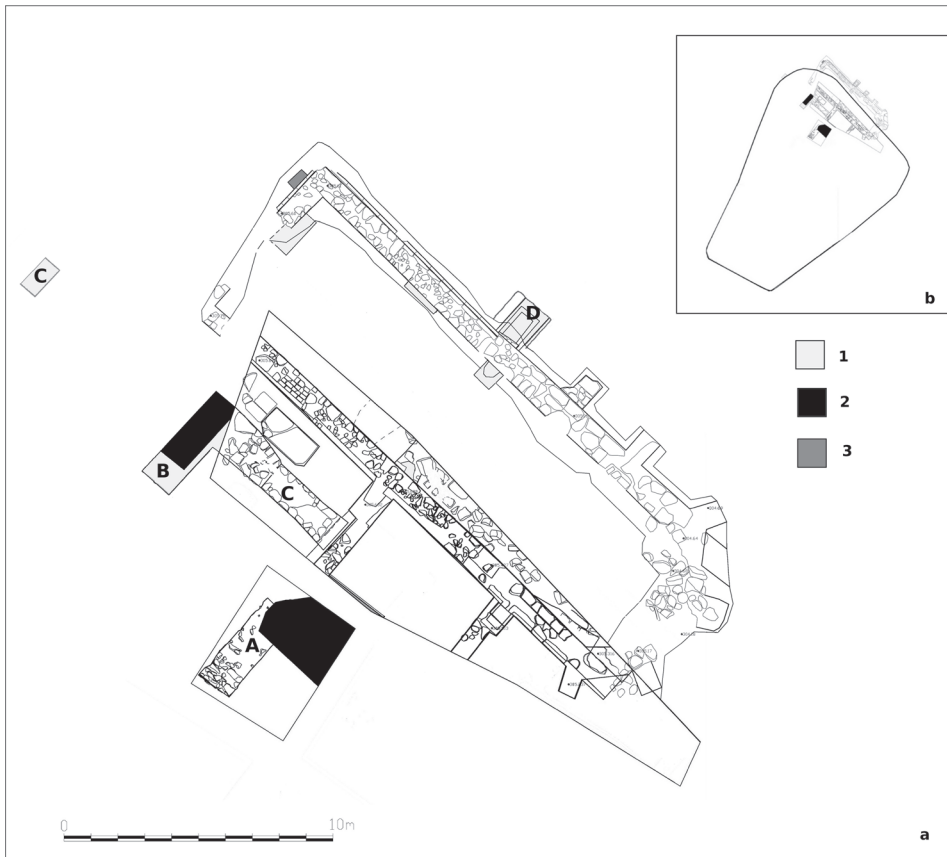
Na opravy (*dielo*) směřovala celá řada dalších odkazů. Roku 1459 odkázala Anna, manželka krejčího Předbora, tři kopy grošů na opravy špitálu (Strnad 1905, 45). V roce 1474 poručníci kšaftu Anny Pořádkové předali špitálu na opravy pět kop grošů (Strnad 1905, 179). V témže roce dalších pět kop na opravy odkázala Důra Bernartová (Strnad 1905, 180). Další finanční prostředky přinesl kšaft Havla z Prahy, v němž poskytl roku 1490 špitálu „*na dielo, na opravu II. zl. rýn*“ (Strnad 1905, 273). V roce 1495 nejprve odkázal pět kop na opravu špitálu Martin Toch (Strnad 1905, 336), další dvě kopy na opravy pak v témže roce závěti poskytla Markéta Penizková (Strnad 1905, 345). Roku 1500 vdova Svata Maternová odkázala pro špitál pět kop „*na stavení do špitála*“ (Strnad 1905, 405). V roce 1503 na opravy špitálu směřovalo 10 kop z odkazu Jana Rejska (Strnad 1905, 457). O rok později poskytla pět kop na opravy vdova Barbora Lemberková (Strnad 1905, 466) a stejná částka vyplynula v roce 1505 z odkazu Jana, řezníka původem z Přeštic (Strnad 1905, 501). Erhart soukeník odkázal v červnu 1507 na opravu špitálu 20 kop (Strnad 1905, 573).

Tyto informace z písemných pramenů je možné konfrontovat nejen s výsledky záchraných archeologických výzkumů z let 2010–2014, ale také se závěry architekta Ladislava Fialy, jenž se věnoval terénní části archeologického výzkumu, který v severní části někdejšího špitálního areálu proběhl v roce 1946. Oficiálně výzkum realizoval Státní archeologický ústav v Praze, jeho vedením byl pověřen doc. dr. Václav Mencl (Lábek 1947, 3), registrace nálezů se ujal plzeňský historik Ladislav Lábek. Výzkum byl vyvolán zasažením klasicistního domu, vystavěného na místě zrušeného špitálního kostela po roce 1783 (Martinovský a kol. 2004, 108), leteckým náletem na Plzeň v prosinci 1944. Architekt Fiala se soustředil především na evidenci historického zdiva sakrální stavby a v intencích dobových zvyklostí rezignoval na sledování stratigrafických vztahů. Tento nedostatek vyvažuje jeho velmi kvalitní kresebná dokumentace a pokus o interpretaci stavebního vývoje kostela.

Výzkumy odhalily komplex základových partií zděných konstrukcí jihozápadně a severovýchodně od kostela sv. Máří Magdaleny (obr. 7). V jihozápadní části se tyto konstrukce nacházely v hloubce ca 1,5 m pod současným povrchem, přičemž se zahluhovaly ještě dalších 40 cm. Jejich mocnost se pohybovala zhruba okolo 100 cm. Jde v podstatě o tři zdi (A–C), přičemž dvě (A, B) vyběhají kolmo k podélné ose kostela a jedna (C) je s ní rovnoběžná. Při výzkumu v letech 2010–2011 byly objeveny pohřby, které zabíhaly pod základovou spáru konstrukcí A a C. V severovýchodní části pak L. Fiala odkryl část konstrukce (D), která taktéž vybíhá kolmo od podélné osy kostela.

Další, poměrně zajímavý prvek, který se při výzkumu tohoto prostoru objevil, byly velké opracované desky z pískovcové arkózy. Ty byly zaznamenány na čtyřech místech, vždy přibližně ve stejné niveletě. Šlo o masivní kusy, s horní plochou upravenou dohladka, o mocnosti mezi 30 a 40 cm a rozměrech 110 × 88 cm, resp. 200 × 108 cm. Na dvou místech na tyto velké bloky navazovaly o něco menší, stejně opracované kamenné desky.

Relativní dataci nalezených zděných konstrukcí umožňují již zmíněné pohřby. Prostor byl původně využíván jako pohřební areál, k jeho zástavbě tedy pravděpodobně došlo až v souvislosti s přeměnou uspořádání špitálního areálu po husitských válkách. Mocné zdivo je tudíž možné dát do souvislosti se „*znamenitými zdi*“, které zmiňuje odkaz Markéty Barbetové (Strnad 1905, 10). Variabilita provedení zděných konstrukcí naznačuje, že nebyly stavěny jednorázově, ale v několika fázích, což odpovídá stavebním aktivitám – doloženým písemnými prameny – probíhajícím až do počátku 16. století.

Obr. 7. Celkový plán odkrytých konstrukcí a kamenných desek (a) a jejich vyznačení v katastrální mapě (b): 1 – konstrukce zjištěné pouze výzkumem v r. 1946; 2 – stavební konstrukce klasicistního domu; 3 – konstrukce zjištěné výzkumem v r. 2014. Orientováno k severu. Autorka V. Dudková.

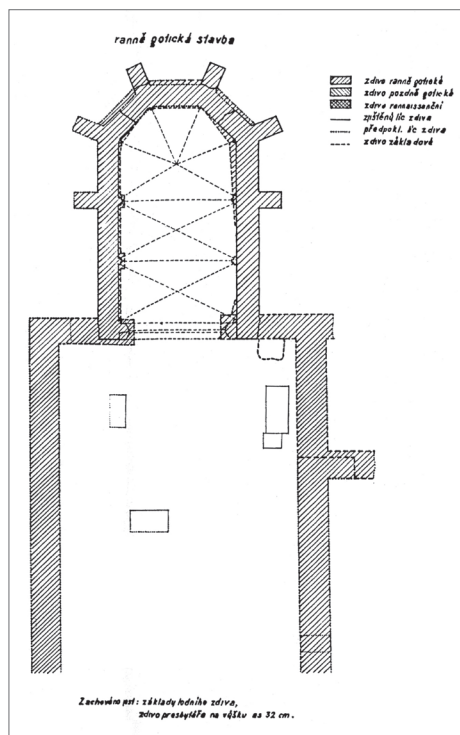
Abb. 7. Gesamtplanskizze der freigelegten Konstruktionen und Steinplatten (a) und ihre Kennzeichnung in der Katasterkarte (b): 1 – nur in der Grabung von 1946 entdeckte Konstruktion; 2 – Baukonstruktion eines klassizistischen Hauses; 3 – in der Grabung von 2014 entdeckte Konstruktion. Nach Norden ausgerichtet. V. Dudková.

Architekt L. Fiala tyto zděné konstrukce označil za nejstarší, raně gotickou fází kostela sv. Máří Magdaleny, ve které se vítězný oblouk otevíral do větší prostory – lodi této sakrální stavby (obr. 8). Tato prostora je však v novější literatuře považována za pravděpodobnou budovu špitálu (Hajšman–Sokol 2010, 18; Šíroký–Wasková–Postránecká 2007, 18).

Uspořádání špitálu tedy mohlo vypadat následovně: S kaplí sv. Máří Magdaleny byla spojena velká místnost (dle Fialy rozšíření lodi), která byla zřejmě „palácem“ špitálu – to umožňovalo požadované akustické a částečně i optické propojení mezi lůžkovou částí a oltářem (Svobodný–Hlaváčková 1999, 20). Pravoúhle k této místnosti pravděpodobně přiléhala další, o něco užší místnost. Špitální budova s kaplí tedy zřejmě měla půdorys ve tvaru písmene L (obr. 9), který je doložen např. u rakouských špitálů ve Zwettlu a v Laa an der Thaya (obr. 10). Nalezené pískovcové desky, vzhledem k charakteru jejich opracování a poloze kopírující vnitřní prostor větší ze špitálních místností, lze interpretovat jako relikt dlažby tvořící podlahu špitálu.

Poslední období existence špitálu sv. Máří Magdaleny

Na konci července 1507 výrazně zpusťošil Špitálské předměstí rozsáhlý požár, jeden ze série úmyslně založených požárů, které v letním období toho roku postihly město Plzeň (Strnad

Obr. 8. Rekonstrukce nejstarší podoby kostela podle L. Fialy. Archiv města Plzně, inv. č. M 3442.
 Abb. 8. Rekonstruktion der ältesten Form der Kirche nach L. Fiala. Archiv der Stadt Pilsen, Inv.-Nr. M 3442.

chal velitel císařské posádky bránící město Felix Dornheim preventivně spálit zástavbu na celém Pražském předměstí (Bělohlávek 1997, 11). Míra zpuštění předměstí je dobře patrná na řadě vedut zachycujících útok Mansfeldových vojsk na východní straně města. Útočící vojsko zde postupuje přímo přes areál špitálu, z kterého zůstal zachován pouze kostel sv. Máří Magdaleny a u něj stojící brána (obr. 12). Autorem předlohy těchto vyobrazení byl zřejmě přímý účastník této události, možná kreslič či měřič z Mansfeldova vojska, který dokázal zachytit viděnou skutečnost (Mergl 1995, 15).

Při záchranném archeologickém výzkumu byla v sondě 10 odkryta spáleništní situace. Ta obsahovala mazanici a poměrně obsáhlý soubor novověké keramiky 17. století. Tuto situaci je tedy zřejmě možné spojit s výše zmíněnými událostmi třicetileté války.

Ze sondy 10 byl analyzován vzorek mazanic v počtu 176 fragmentů o hmotnosti 89,016 kg. Otisky dřevěných konstrukčních prvků byly zachyceny u 83 kusů mazanice a 36 zlomků mělo jen dochovanou vnější stranu hlazením. Analýzou mazanic bylo určeno na 11 typů, 15 variant a 21 subvariant (tab. 1). Nejčastěji byl zastoupen materiál středně kompaktní s menším podílem organických příměsí (113 zlomků, 64,2%) a málo kompaktní s větším obsahem organického materiálu (57 zlomků, 32,4%). Pouze u 6 (3,4%) fragmentů mazanic byl zaznamenán materiál, který má nepatrné množství organických příměsí. Výpal mazanic převažoval v naprosté většině střední (145 zlomků, 82,4%) a okrajově byly zastoupeny fragmenty, které prošly velmi nízkou intenzitou výpalu (17 zlomků, 9,6%) a naopak vysokou (14 zlomků, 8%). Barva u fragmentů mazanic převažovala nejčastěji v různých odstínech oranžové (hnědooranžová, oranžovohnědá). Dále se v menší míře vyskytovaly mazanice tmavě šedé barvy.

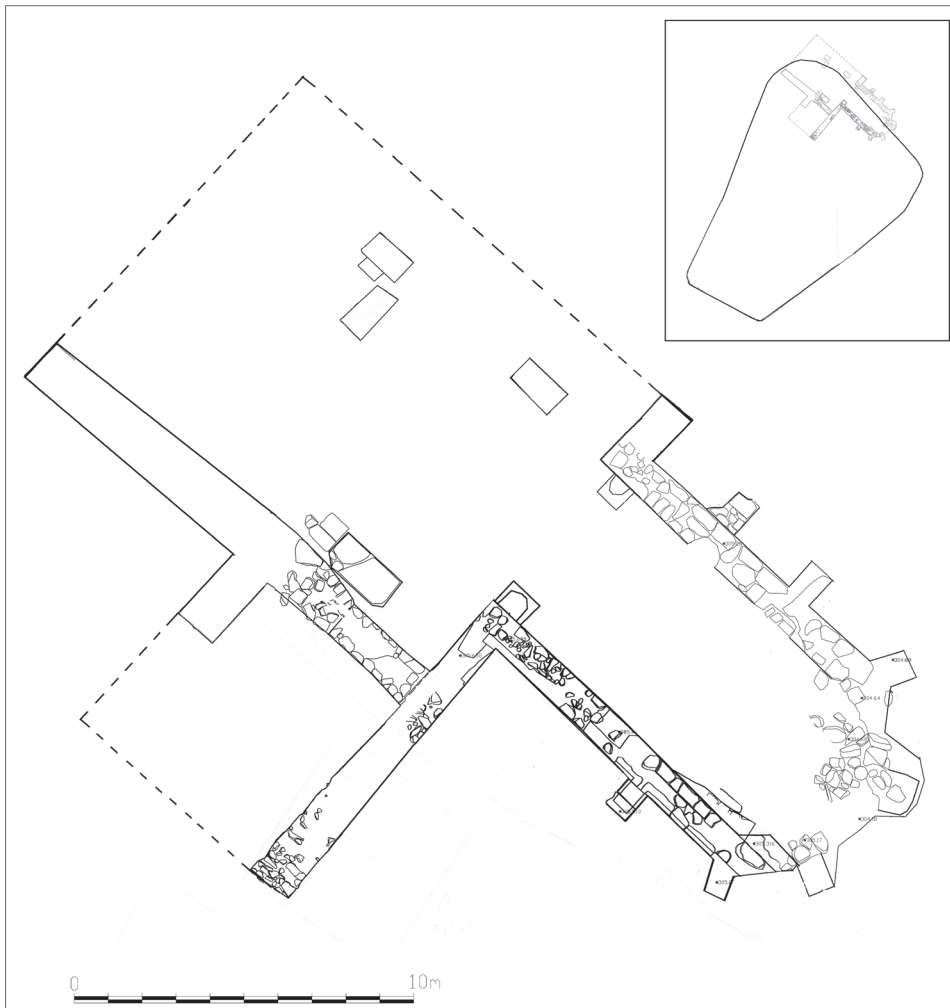
1883, 103). Špitál „z gruntu“ vyhořel a poté měl být opět postaven (Hajšman–Sokol 2010, 14). Tomu by ostatně nasvědčoval i dochovaný odkaz z roku 1521, kdy Václav Hodoň poskytl celých padesát kop na „stavení“ špitálu (Strnad 1905, 702).

Fridolín Macháček ve své místopisné sbírce uložené v Archivu města Plzně uvádí, že špitál sv. Máří Magdaleny byl po požáru v roce 1507 přesídlen do města a vystavěn u kaple sv. Václava v dominikánského kláštera.

Objevil se i názor, že k přestěhování špitálu do výše uvedené lokality došlo po roce 1456, kdy se po úmrtí Matouše Švihovského, posledního člena řádu německých rytířů, uvolnila jejich kolej sídlící v čp. 21 (Hajšman–Sokol 2010, 14).

Aktivity v prostoru špitálu po polovině 16. století však dokládají nalezené zlomky čelních výhřevných stěn komorových kachlů s motivem Ukřižování Krista na reliéfu (obr. 11). Chronologické zařazení tohoto motivu je možné na základě analogií z jiných lokalit (Pavlík–Vitanovský 2004, č. kat. 179, 180). Zvolený motiv i jeho poměrně vysoká výtvarná úroveň by mohly souviset s provozem špitálu sv. Máří Magdaleny.

Definitivní zánik špitálního areálu souvisí s obléháním Plzně na počátku třicetileté války. Jak už bylo zmíněno, 30. září 1618 ne-

Obr. 9. Rekonstrukce podoby špitálu po husitských válkách a její vyznačení v katastrální mapě. Orientováno k severu. Autorka V. Dudková.

Abb. 9. Rekonstruktion der Form des Spitals nach den Hussitenkriegen und ihre Kennzeichnung in der Katasterkarte. Nach Norden ausgerichtet. V. Dudková.

Tři mazanice (1,7%) měly délku strany větší než 18 cm a jsou zařazeny do kategorie 13 (velmi velké zlomky, tab. 2). Velké zlomky (kategorie 10–12) byly zaznamenány u 35 zlomků (19,9%). Nejvíce zlomků (112 zlomků, 63,6%) bylo zařazeno do kategorie středně velké zlomky (6–9) a největší počet mazanic byl zaznamenán u kategorie 8 (39 zlomků, 22%). Do kategorie malé zlomky (1–5) bylo zařazeno 26 mazanic (14,8%).

Kuláče (skupina A)

Nejpočetnější skupinou otisků konstrukčních prvků byly negativy po kuláčích (59 zlomků). Nejvíce zlomků neslo otisk jednoho kuláče (Aa3 – 39×). Otisky dvou kuláčů, jež se dochovaly pouze z výmazu spár roubené konstrukce (Aa1 – 8×, tab. 2:2), ale i část omazu (Aa2 – 10×, tab. 2:1). Na dvou fragmentech se dochovaly otisky po křížení kuláčů. Šlo o křížení jednoho kuláče s jedním (Ac5.1.1) nebo dvěma kuláči (Ac5.2.1), patrně z jednoho konstrukčního typu (tab. 2:4). Provést rekonstrukci průměrů kuláčů se podařilo u 48 otisků (62%). Pouze v jednom případě byl

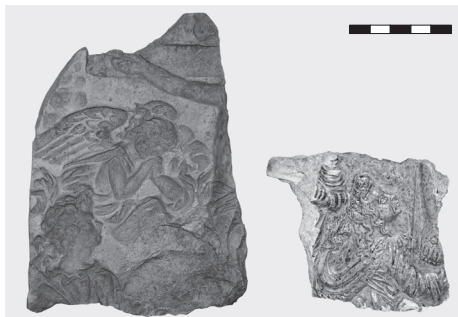
Obr. 10. Městský špitál sv. Jakuba, Laa an der Thaya. Foto V. Dudková.

Abb. 10. Bürgerspital St. Jakob, Laa an der Thaya. Foto V. Dudková.

rekonstruován průměr kuláče o velikosti 9 cm. Do druhé velikostní kategorie bylo zařazeno šest fragmentů o rekonstruovatelných průměrech od 12 do 18 cm. Největší počet rekonstruovatelných průměrů kuláčů se pohyboval v rozmezí od 20 do 30 cm a nelze vyloučit i větší (41 otisků). Na čtyřech zlomcích maza- nic se dochovaly i otisky po kolíčcích (Aa3.1.1 – 1×; Aa2.1.2 – 2×; Aa2.1.3 – 1×). Vybrané zlomky maza- nic jsou překresleny v obr. 13.

Tesané prvky (skupina B)

Otisk tesaných prvků nese 23 fragmentů maza- nic. Nejčastěji se dochoval otisk jedno- ho tesaného prvku (typ Ba1 – 19×; Ba2 – 1×; Ba4.3.1 – 1×). Opět nejzajímavější z těchto fragmentů je subvarianta Ba2.1.1, kde tesaný prvek a vnější strana svírají pravý úhel (tab. 2:6). Otisky dvou tesaných prvků byly identi- fikovány na dvou zlomcích. V jednom případě jde o zlomek, který pocházel z výmazu spár (ztesané kuláče) i s upravenou vnější stranou hlazením (Ba3.4.1). V druhém případě jde o negativy dvou tesaných prvků svírající téměř pravý úhel (Ba3.5.3). Pouze v jednom

Obr. 11. Kachle s motivem Ukřižování Krista. Foto M. Zemánková.
Abb. 11. Kachel mit Motiv Christus am Kreuz. Foto M. Zemánková.

Obr. 12. Johann Hauer: Dobyetí Plzně Mansfeldem roku 1618 (výřez), kolem 1620. Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. G 141.
Abb. 12. Johann Hauer: Einnahme von Pilsen durch Mansfeld im Jahr 1618 (Ausschnitt), um 1620. Westböhmisches Museum in Pilsen, Inv.-Nr. G 141.

případě byly zaznamenány negativy po dvou kolíčcích na jednom fragmentu mazanice (Ba1.1.1, tab. 2:6).

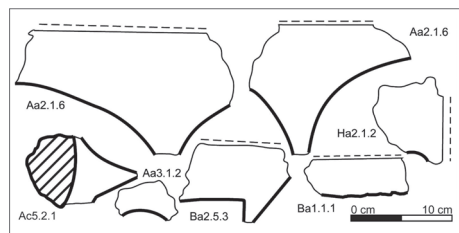
Pruty (skupina H)

Pouze ve třech případech byl rozpoznán otisk jednoho prutu (Ha1 – 2×; Ha2 – 1×).

Vnější strana omazů (skupina J)

Celkem 36 zlomků mazanic mělo zachovanou vnější stranu upravenou hlazením a nemělo dochovaný žádný otisk konstrukčního prvku (Ja1.2.1 – 34×, Ja1.6.1 – 1×). V jednom případě měl zlomek mazanice dochován pravděpodobně dva líce o maximální síle 5,5 cm (Ja1.1.1). Pouze u třech fragmentů se dochovala na vnější straně patrně vrstva vápenného nátěru a v jednom případě důlky.

Dochované negativy dřevěných prvků v mazanici pochází z roubené konstrukce, tvořené kuláči o rozměrech mezi 20 a 30 cm, ale patně i větších rozměrů (skupina A). Některé prvky roubené konstrukce byly tvořeny i trámy (skupina B), na jednom zlomku této skupiny se dochoval i otisk kolíčku. Celkem na 74 zlomcích se dochovala úprava vnější strany hlazením, z toho velmi jemně vyhlazených bylo 19 zlomků. Pouze v jednom případě byly zaznamenány zbytky vápenného nátěru a důlky vytvořené buď prstem či dřívkem. Mazanice byla v této situaci promíchána s velkým množstvím keramického materiálu včetně kachlů, relikty této stavby byly tedy zřejmě sekundárně přemístěné.

Obr. 13. Zlomky mazanic ze sondy 10. Kresba P. Netolický.
Abb. 13. Lehmewurffragmente aus Sondageschnitt 10. Zeichnung P. Netolický.

S jistotou lze konstatovat, že v dotčené lokalitě špitál již po třicetileté válce obnoven nebyl. Na plánu opevnění města z roku 1658 je zakreslen bastion nově budovaného barokního opevnění, který překrývá většinu plochy špitálního areálu (obr. 14). K výstavbě tohoto bastionu však nikdy nedošlo. V té době už byl pozemek u kostela sv. Máří Magdaleny intenzivně využíván jako pohřební areál. Při morové epidemii v roce 1648 zde bylo pohřbíváno minimálně deset zemřelých týdně (Hajšman–Sokol 2010, 16).

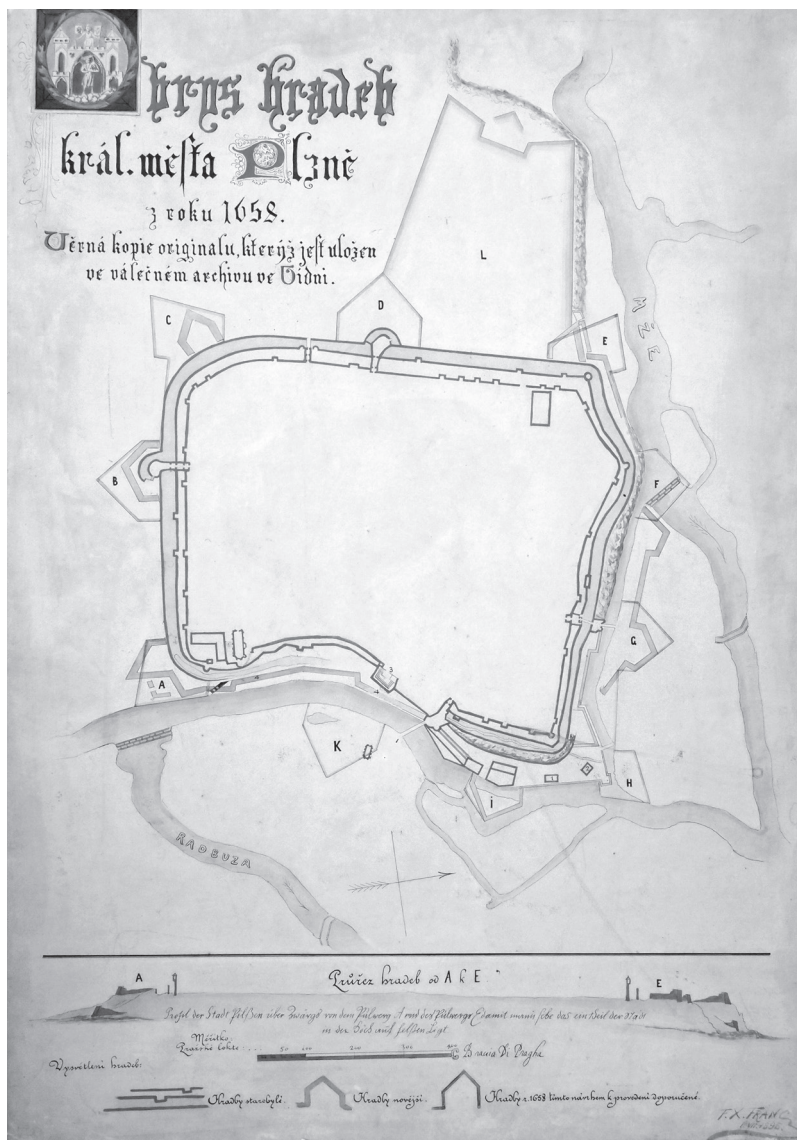
Závěr

Špitál sv. Máří Magdaleny, založený roku 1320 na předměstí východně od městských hradeb, patřil k významným institucím pozdně středověké a časně novověké Plzně. Dějiny tohoto zařízení byly dosud sledovány především na základě písemných zpráv. Záchrané archeologické výzkumy realizované v letech 2010–2014 však přinesly řadu nových poznatků a umožnily i revidovat zjištění výzkumu z roku 1946.

Nález relikvů dřevohliněné stavby, jejíž existenci ukončil katastrofální požár, naznačuje, že špitální budovy až do období husitských válek nebyly zděné. S ohledem na vzdálenost od špitální kaple a nález torz džbání o objemu zhruba devět litrů je možné zaniklou konstrukci označit za světnici, ve které sídlili správci špitálu, nebo za skladovací místnost – komoru. Zároveň je tato nálezková situace dokladem poškození špitálního areálu za husitských válek.

Provedený stavebně historický průzkum jistě prokázal, že špitální kostel (a zřejmě tedy ani špitál) nebyl za husitských válek v rámci zajišťování obranyschopnosti města úmyslně zbořen.

Po husitských válkách nastala výrazná rekonstrukce špitálního areálu. Archeologické výzkumy potvrdily písemnými prameny uváděnou výstavbu nové špitální budovy. Ta byla vystavěna na ploše, která se dříve používala k pohřbívání, a navazovala na východní stranu nejstarší stavební fáze kaple sv. Máří Magdaleny. Novou zděnou zástavbu dokládají relikty mocných konstrukcí, jejichž zachování umožňuje rekonstruovat uspořádání špitálu a kaple sv. Máří Magdaleny. Půdorys komplexu měl tvar písmene L. Nalezeny byly relikty dlažby tvořící podlahu špitálu.

Obr. 14. Kopie plánu opevnění královského krajského města Plzně a projektu jeho úprav z roku 1658, půdorys a řez. Autor F. X. Franc, 1. 7. 1895. Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. MP 143.

Abb. 14. Kopie der Planskizze der Befestigung der königlichen Kreisstadt Pilsen und Änderungsplan von 1658, Grundriss und Schnitt. F. X. Franc, 1. 7. 1895. Westböhmisches Museum in Pilsen, Inv.-Nr. MP 143.

Aktivity v areálu špitálu po polovině 16. století dokládají nalezené zlomky čelních výhřevných stěn komorových kachlů s motivem Ukřižování Krista na reliéfu.

Definitivní zánik špitálního areálu souvisí s obléháním Plzně na počátku třicetileté války. Preventivní likvidace zástavby posádkou bránící město se prokazatelně dotkla také špitálního areálu, jak dokládá nález spálené stavby v sondě 10.

Po třicetileté válce byl areál zaniklého špitálu u kostela sv. Máří Magdaleny intenzivně využíván jako hřbitov. Aktivity spojené s pohřbíváním a výstavba podsklepeného klasicistního domu „U Zlatého zvonu“ v severní části pozemku na konci 18. století a činžákového komplexu se suterénem podle projektu z roku 1873 na zbytku parcely znamenaly výraznou redukci archo-

logických pramenů, tedy i těch souvisejících se zástavbou špitálního areálu. Tato skutečnost samozřejmě komplikuje současné možnosti poznání jeho podoby.

Důležité informace o charakteru dřevohliněné zástavby areálu špitálu přineslo zpracování souboru mazanic, které umožnilo alespoň přibližnou interpretaci stavebních konstrukcí.

Jak naznačuje komparace keramického materiálu získaného ze spáleništních situací, zpracované mazanice získané ze sond 8 a 10 pocházely z odlišných časových období. Vlastnosti mazanic neukázaly jednoznačnou odchylku ve vlastnostech materiálu, pouze větší intenzitu výpalu materiálu v sondě 8. Znatelnější odchylka mezi jednotlivými sondami byla zaznamenána u fragmentarizace mazanic. Větší fragmenty mazanic byly zjištěny v sondě 10. Nicméně lze na základě prozkoumání fragmentarizace konstatovat, že s mazanicí bylo před konečným uložením manipulováno. Zejména v případě sondy 10 nejde o přímé deponování destruuované stavby. U situace v sondě 8 však nemohla být tato manipulace nijak razantní, neboť nalezená torza džbánů byla zřejmě v poloze *in situ* a k jejich poškození došlo následkem zhroutení stavby při požáru. K větší fragmentarizaci mazanic mohlo dojít při následných úpravách v dotčeném prostoru. Dalším činitelem ovlivňujícím fragmentárnost je voda, jejíž působení má na konzistenci mazanice značný vliv. Působení vody může být důsledkem povodní, doložených v červnu 1601 (Martinovský a kol. 2004, 68), na jaře 1752 (Martinovský a kol. 2004, 98), na konci února 1784 (Martinovský a kol. 2004, 108), počátkem března 1845 (Martinovský a kol. 2004, 117), v letech 1860, 1862 a 1890 (Martinovský a kol. 2004, 130, 131, 153) a v srpnu 2002 (Martinovský a kol. 2004, 576). Druhým faktorem, který se v této souvislosti mohl uplatnit, jsou hydrogeologické poměry na dané lokalitě – podloží je tvořeno především štěrkopísky (kvartérní a karbonské sedimenty) s vysokou transmisivitou, tj. schopností propouštět vodu (Dudík 2010, 8).

Mazanice ze sond 8 a 10 pocházely většinou z dominantní roubené konstrukce, čemuž nasvědčují zlomky mazanic z výmazu spár mezi kuláči a jejich omazu. Soubor mazanic ze sondy 8 byl variabilnější, zde lze uvažovat i o kombinaci hrázděné a roubené konstrukce v rámci jedné stavby. Tato kombinace je v tradiční architektuře poměrně běžná (např. Bedal 1993, 68; Mencl 1980, 183–184; Vařeka–Scheybal 1976). Jak ukazují zlomky mazanic z výmazu spár mezi kuláči, nadzemní konstrukce mohla mít roubený základ. Na ten pravděpodobně nasedalo hrázdění, kterému nasvědčuje velké množství otisků prutů. S největší pravděpodobností byl hrázděný štít střechy. Na základě již uvedeného odkazu z roku 1385 popisujícího stavební uspořádání špitálu by měl být tento objekt jednopodlažní s členěným interiérem. Využívání hrázděné architektury je v plzeňském prostředí u obytné zástavby doloženo od lokace města (Nováček–Vařeka 1997).

O rozloze špitálního areálu podávají určité informace veduty ukazující stav na počátku třicetileté války. Určitě se však příliš nelišila od rozsahu hřbitova (obr. 3), který zde vznikl po zániku špitálu. Velmi pravděpodobná je varianta, že ohradní zeď hřbitova kopírovala obvod zaniklého špitálního areálu. Lze však předpokládat, že jej netvořila pouze budova špitálu se sakrální stavbou. Představu o podobě zástavby špitálního areálu lze získat např. z vyobrazení špitálu sv. Kateřiny v německém Řeznu z roku 1493 (Regensburg 1998, 327, obr. 4) a ze 17. století (The Middle Ages, kap. 13).

Prameny a literatura

- ANDERLE, J., 2014: Špitální kostel sv. Máří Magdaleny. Zpráva o provedení SHP. Rkp. uložen v archivu odd. starších dějin Západočeského muzea v Plzni.
- BEDAL, K., 1993: Historische Hausforschung. Eine Einführung in Arbeitsweise, Begriffe und Literatur. Bad Windsheim.
- BĚLOHLÁVEK, M., 1997: Plzeňská předměstí. Plzeň.
- ČAPEK, L.–NETOLICKÝ, P.–PLZÁK, J.–VLADAŘ, J., 2014: Nové poznatky o stavební podobě tvrze v Řesanících, okr. Plzeň-jih – Neue Erkenntnisse über die Bauform der Feste in Řesanice, Bez. Pilsen-Süd, AH 39, 473–501.
- DUDÍK, F., 2010: Západočeská galerie, průzkum. Rkp. uložen v archivu odd. starších dějin Západočeského muzea v Plzni.
- HAJŠMAN, J.–SOKOL, P., 2010: Toulky zaniklou Plzní. Plzeň.

- HOFFMANN, F., 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.
- HRUŠKA, M., 1883: Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň.
- JAN, L., 1993: Účet starobrněnského špitálu z roku 1367 – The Account of the Old Brno Hospital from 1367 – Die Rechnung des Altbrünner Spitals aus dem 1367. In: Forum brunense 1993, 9–20. Brno.
- JAN, L.–JESENSKÝ, V., 1996: K funkci a stavební podobě johanitských komend na Moravě – Zur Funktion und Baugestalt von Johanniter-Kommenden in Mahren, PRP 3, č. 1, 75–86. Praha.
- KARLOVÁ, Š., 2008: Plzeňský špitál sv. Máří Magdaleny ve středověku (1320–1526). In: Scamma super Misam 1, 147–158. Plzeň.
- LÁBEK, L., 1947: Plzeňské Pompei, rkp. přednášky v Českém rozhlasě z 3. 1. 1947 ulož. v Archivu města Plzně, Místopisná sbírka L. Lábka, složka Sv. Máří Magdaleny špitál.
- MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ, M., 2012: Dům U zvonu. In: Příběhy plzeňských domů I., 184–201. Plzeň.
- MARTINOVSKÝ, I., a kol., 2004: Dějiny Plzně v datech od prvních stop osídlení až po současnost. Praha.
- MENCL, V., 1961: Plzeň. Sedm kapitol z její výtvarné minulosti. Plzeň.
- 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.
- MERGL, J., 1995: Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900. Plzeň.
- THE MIDDLE AGES: The Middle Ages (Boos, A.–Brade, J.–Hansch, S., edd.). Regensburg. Nestránkováno.
- MITÁČEK, J.–PLAČEK, M., 2010: Podoba komendy a špitálu řádu johanitů na Starém Brně. In: A vůbec... Utajený sborník Mileně Flodrové k 75. narozeninám, 58–73. Brno.
- NOVÁČEK, K.–VAŘEKA, P., 1997: Pozůstatky lokačního domu v čp. 289 v Plzni. Méně známá stavební tradice v Čechách vrcholného a pozdního středověku. In: Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaných M. Richterovi a Z. Smetáňkovi, 488–497. Praha.
- ORNA, J. a kol., 2011: Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Příbram.
- ORNA, J.–DUDKOVÁ, V., 2012: Archeologické doklady obléhání Plzně husity – Archäologische Belege über die Belagerung Pilsens durch die Hussiten, AH 37, 165–174.
- PAVLÍK, Č.–VITANOVSKÝ, M., 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikono-graphický atlas reliéfů na kachlicích gotiky a renesance. Praha.
- REGENSBURG, 1998: Regensburg im Mittelalter. Beiträge zur Stadtgeschichte vom frühen Mittelalter bis zum Beginn der Neuzeit (Angerer, M.–Wanderwitz, H.–Trapp, E., edd.). Regensburg.
- STRNAD, J., 1891: Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. Od r. 1300–1450. Plzeň.
- STRNAD, J., 1905: Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část II. Od r. 1450–1526. Plzeň.
- STRNAD, J., ed., 1883: M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti Plzeňské. Plzeň.
- SVOBODNÝ, P.–HLAVÁČKOVÁ, L., 1999: Pražské špitály a nemocnice. Praha.
- ŠÍROKÝ, R.–WASKOVÁ, M.–POSTRÁNECKÁ, K., 2007: Plzeň, lokalita U Zvonu. Stavebně historické a archeologické vyhodnocení území. Rkp. ulož. v archivu ZIP, o. p. s., čj. 433/07.
- VAŘEKA, J.–SCHEYBAL, J., 1976: Hrázděný dům v Čechách a jeho vztah k oblastem patrové lidové architektury, Český lid 63, 4–22.
- VAŘEKA, P., 1995: Nálezy mazanice v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze Mazanice. In: Archeologické fórum 4, 59–64.
- VONDRUŠKOVI, A. a V., 2013: Město. Praha.

Zusammenfassung

Das Spitalareal St. Maria Magdalena in Pilsen

Das 1320 östlich von den Stadtmauern in der Pilsener Vorstadt gegründete St.-Maria-Magdalena-Spital gehörte zu den bedeutenden spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Einrichtungen dieser Stadt. Die Geschichte dieser Einrichtung wurde bislang vor allem anhand schriftlicher Erwähnungen untersucht. Die in den Jahren 2010–2014 durchgeführten archäologischen Rettungsgrabungen lieferten jedoch eine Reihe neuer Erkenntnisse und ermöglichten auch eine Revidierung von bei der Grabung von 1946 gemachten Feststellungen.

Der Fund von Relikten eines Holz-Lehm-Baus, dessen Existenz durch eine Brandkatastrophe beendet wurde, deutet darauf hin, dass die Spitalgebäude bis in die Zeit der Hussitenkriege nicht aus Stein waren. Im Hinblick auf die Entfernung von der Spitalkapelle und der Fund des Torsos eines Kruges mit einem Fassungsvermögen von ungefähr neun Litern kann die unter-

gegangene Konstruktion als Zimmer interpretiert werden, in dem die Hausmeister des Spitals saßen, oder das als Lagerraum bzw. Abstellkammer diente und demnach zu den Wirtschaftsräumen des Spitals zählte. Diese Fundsituation ist zugleich auch ein Beleg für die Schäden, die das Spitalareal während den Hussitenkriegen erlitt.

Die durchgeführte bauhistorische Untersuchung hat den sicheren Nachweis erbracht, dass die Spitalkirche (und demzufolge offenbar auch nicht das Spital) während den Hussitenkriegen im Rahmen der Gewährleistung der Verteidigungsfähigkeit der Stadt nicht absichtlich abgerissen wurde.

Nach den Hussitenkriegen erfolgte ein gründlicher Wiederaufbau des Spitalareals. Die archäologischen Grabungen bestätigten den in den schriftlichen Quellen erwähnten Bau eines neuen Spitalgebäudes in der Zeit nach den Hussitenkriegen. Das Gebäude wurde auf einer Fläche errichtet, die früher für Bestattungen genutzt wurde und schloss an die Ostseite der ältesten Bauphase der St.-Maria-Magdalena-Kapelle an. Die neue Bebauung aus Stein wird durch Relikte mächtiger Konstruktionen belegt, deren Erhaltung es möglich macht, die Anordnung des Spitals und der St.-Maria-Magdalena-Kapelle zu rekonstruieren. Der Grundriss des Komplexes war L-förmig. Gefunden wurden Relikte der Pflasterung, die den Boden des Spitals bildete.

Aktivitäten im Spitalareal nach Mitte des 16. Jahrhunderts werden durch die gefundenen Vorsatzblattfragmente von Blattkacheln belegt, die auf dem Relief das Motiv Christus am Kreuz zeigen.

Der endgültige Untergang des Spitalareals hängt mit der Belagerung Pilsens zu Beginn des Dreißigjährigen Krieges zusammen. Von der präventiven Vernichtung der Bebauung durch die die Stadt verteidigende Garnison war nachweislich auch das Spitalareal betroffen, wie der Fund des zu dessen Wirtschaftsräumen zählenden, abgebrannten Baus belegt.

Bereits gegen Ende des Dreißigjährigen Krieges wurde das Grundstück des ehemaligen Spitalareals an der St.-Maria-Magdalena-Kirche intensiv als Bestattungsareal genutzt.

Wichtige Informationen über den Charakter der Holz-Lehm-Bebauung des Spitalareals lieferte die Auswertung der Lehmbeurffunde, die zumindest annähernd eine Interpretation der Baukonstruktionen ermöglichten. Die aus den Sondageschnitten 8 und 10 gewonnenen ausgewerteten Lehmbeurffunde stammten aus zwei Zeitperioden. Die Eigenschaften der Lehmbeurffunde zeigten keine eindeutige Abweichung in den Materialeigenschaften, lediglich eine höhere Intensität des Materialbrandes in Sondageschnitt 8. Eine spürbarere Abweichung zwischen den einzelnen Sonden wurde bei der Fragmentarisierung der Lehmbeurffunde verzeichnet. Größere Lehmbeurffragmente wurden in Sondageschnitt 10 entdeckt. Aufgrund der untersuchten Fragmentarisierung kann man nichtsdestotrotz feststellen, dass der Lehmbeurff vor seiner endgültigen Lagerung bearbeitet wurde, und es sich dabei demnach um keine direkte Deponierung des zerstörten Baus handelt. Zu der größeren Fragmentarisierung des Lehmbeurffs konnte es bei einer weiteren Bautätigkeit im betreffenden Raum gekommen sein. Ein weiterer möglicher, die Fragmentizität beeinflussender Faktor ist Wasser, dessen Wirkung auf die Konsistenz des Lehmbeurffs einen beträchtlichen Einfluss hat. Die Einwirkung von Wasser kann einerseits die Folge von einer Reihe von Überschwemmungen sein und andererseits auf den hydrogeologischen Verhältnissen der betreffenden Fundstelle basieren.

Der Lehmbeurff aus den Sondageschnitten 8 und 10 stammt überwiegend von einer dominanten Blockbaukonstruktion. Die Lehmbeurffunde aus Sondageschnitt 8 waren variabler, dort kann man auch eine Fachwerkarchitektur in Betracht ziehen.

Mgr. Veronika **Dudková**, Západočeské muzeum v Plzni, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň, vdudkova@zcm.cz

Mgr. Jiří **Orna**, Západočeské muzeum v Plzni, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň, jorna@zcm.cz

Mgr. Petr **Netolický**, Katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň, netolicky.petr@seznam.cz

